

DE URNTJESWESP *EUMENES CORONATUS* ZOEKT HET HOGEROP

(HYMENOPTERA: VESPIDAE)

Jan Smit

De Nederlandse fauna is sterk in beweging. Kritische soorten verdwijnen door de veranderingen in het landschap en zuidelijke soorten rukken op naar het noorden, onder invloed van de warmere zomers. De wespenspin *Argiope bruennichi* en de sikkelsprinkhaan *Phaneroptera falcata* zijn bekende voorbeelden van warmteminnende dieren die zich uitbreiden. De urntjeswesp *Eumenes coronatus* was al bekend van de zuidelijke helft van Nederland, maar is nu bij Arnhem gevonden. Omdat de soort zich ook in de omringende landen uitbreidt, is deze vondst waarschijnlijk de voorbode van een verdere verovering van ons land.

INLEIDING

De urntjeswespen (genus *Eumenes*) danken hun naam aan de urnvormige klei- of leemnestjes die ze construeren voor hun larven. Deze nestjes worden aan allerlei soorten ondergrond bevestigd, zoals plantenstengels, takken, stenen, muren, etc. Het genus *Eumenes* wordt in ons land vertegenwoordigd door vier soorten: *E. coarctatus* (Linnaeus, 1758), *E. coronatus* (Panzer, 1799) (fig. 1), *E. papillarius* (Christ, 1791) en *E. pedunculatus* (Panzer, 1799). Hiervan is *E. coronatus* de zeldzaamste soort. Deze is van de andere drie met behulp van een binoculair vrij eenvoudig te onderscheiden door de lange beharing op sterniet twee. De andere drie soorten zijn daar allemaal zeer kort behaard of zelfs onbehaard. Zelfs met een goede veldloop (tox) is dit verschil waar te nemen (fig. 2).

HISTORIE

Lefebber (1969) meldt *Eumenes coronatus* van de St. Pietersberg (Zuid-Limburg), een mannetje gevangen door H. Sanders in 1954. Het duurde 34 jaar tot de eerstvolgende vondst, in 1988, een vrouwtje uit de ENCI-groeve in de St. Pietersberg. Acht jaar later, in 1996 is het opnieuw raak, weer een vrouwtje uit de ENCI-groeve, maar ook vier mannetjes van de Valkenberg, ten zuidoosten van Ulvenhout (Noord-Brabant). In daarop volgende

jaren zijn er relatief veel vangsten van diverse vindplaatsen bijgekomen. De toename van het aantal waarnemingen is samengevat in figuur 3.

De vangst uit 1954 zou nog kunnen worden aangemerkt als een dwaalgast. Het exemplaar uit 1988 is te beschouwen als de voorbode van de definitieve 'verovering' van het zuiden van ons land. Hierbij dient wel een voorbehoud gemaakt te worden. Bijna alle vangsten uit de periode 2000-2004 stammen uit Zeeuws-Vlaanderen, dat tot voor kort niet of nauwelijks onderzocht was op wespen. De mogelijkheid bestaat dat hier ook al langere tijd een populatie aanwezig was.

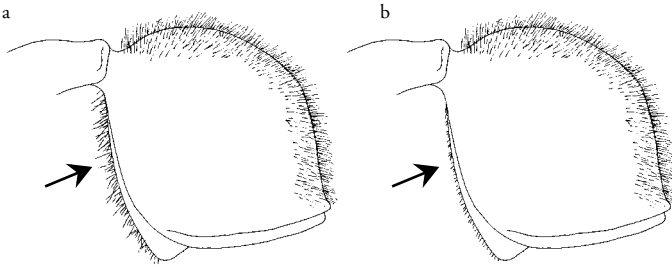
Aan de andere kant werd er in Zuid-Limburg sinds de jaren 1960 door Virgilius Lefebber vrij intensief gevangen, ook met malaisevallen. Hij ving zijn eerste *Eumenes coronatus* echter pas in 1988. In datzelfde jaar gaf Lefebber (1988) een overzicht van de tot dan bekende waarnemingen van deze urntjeswesp uit ons land.

In 'De wespen en mieren van Nederland' (Peeters et al. 2004) wordt de verspreiding van deze soort in Nederland samengevat: Zuid-Limburg, het zuiden van Noord-Brabant en Zeeuws-Vlaanderen. De verspreidingskaart is gebaseerd op de database van EIS-Nederland van het jaar 2002. In 2004 werd het tot dusver meest noordelijke exemplaar in ons land gevangen en

Figuur 1. *Eumenes coronatus*, vrouwtje. Kaaistoep (NB), Guldenroede prikven, 2.X.1999, leg. T. Peeters. Foto Menno Reemer.

Figure 1. *Eumenes coronatus*, female. Kaaistoep (NB), Guldenroede prikven, 2.X.1999, leg. T. Peeters. Photo Menno Reemer.

Figuur 2. Tergiet en sterniet 2 van a. *Eumenes coronatus* en b. *E. papillarius*.

Figure 2. Tergite en sternite 2 of a. *Eumenes coronatus* en b. *E. papillarius*.

wel in Arnhem, in het natuurontwikkelingsgebied Meinerswijk, op vier september. Het betrof een vrouwtje. Op de Grensweg bij Milsbeek (Noord-Limburg) is op zes augustus 2004 een mannetje gevangen door Theo Peeters.

In totaal zijn er nu 37 exemplaren in ons land gevangen, 19 mannetjes en 18 vrouwtjes.

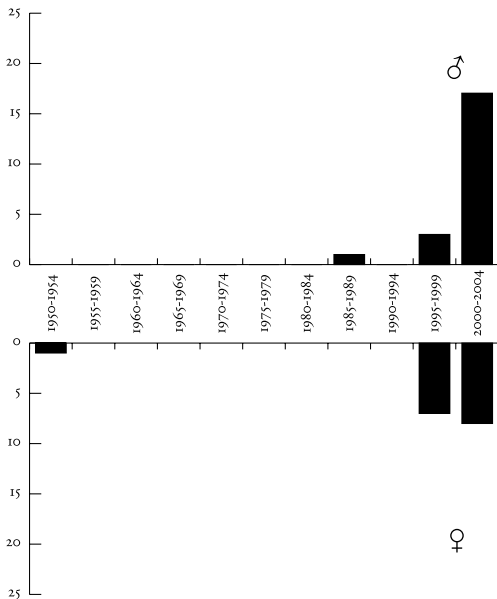
De huidige verspreidingskaart is weergegeven in figuur 4.

WEST-EUROPA

Niet alleen in Nederland breidt deze soort zijn areaal uit, maar ook in onze buurlanden. Freundt (2004) meldt deze soort voor het eerst uit het Duitse bondsland Nordrhein-Westfalen.

Zij ving in 2003 een drietal exemplaren. Zij geeft aan dat er uit Niedersachsen, grenzend aan Noord-Nederland, tot dusver geen meldingen bekend zijn. In Rheinland-Pfalz, grenzend aan België en Luxemburg, komt de soort vooral in het zuiden veel voor (Schmid-Egger et al. 1995). Uit Luxemburg zijn vijf vindplaatsen (15 exemplaren) bekend van *Eumenes coronatus*, verspreid over het land. Uit de jaren 1959-1960 dateren vijf vangsten van één vindplaats, uit 1994-1997 eveneens vijf exemplaren van drie vindplaatsen en uit 2000-2002 wederom vijf stuks, nu van twee vindplaatsen. Ook hier zijn er uit de laatste tien jaar de meeste vangsten en de meeste vindplaatsen bekend, eenzelfde beeld als in ons land.

Het beeld van de verspreiding van *Eumenes*

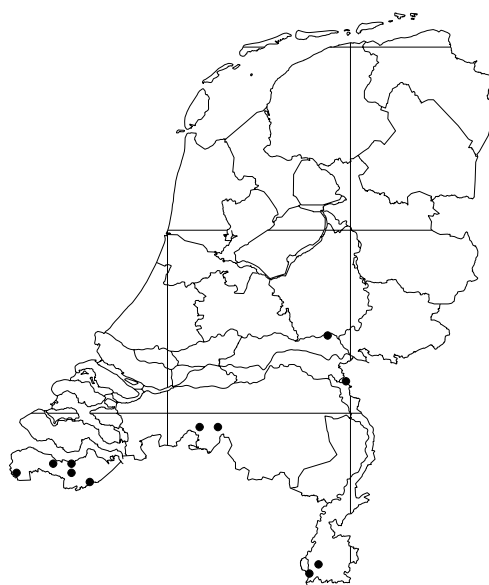
Figuur 3. Overzicht vangsten van *Eumenes coronatus* in Nederland.

Figure 3. Records of *Eumenes coronatus* in the Netherlands.

coronatus in België wijkt enigszins af. Hier zijn relatief veel oudere gegevens; acht waarnemingen van zeven vindplaatsen, uit de jaren 1940, 1950 en 1970 van de vorige eeuw. In de jaren 1990 zijn daar nog negen records van acht vindplaatsen bij gekomen, wat het totaal uit België op 17 waarnemingen van 15 vindplaatsen brengt, allen uit Midden-, Zuid- en Oost-België. Het is mogelijk dat ook hier een waarnemerseffect speelt, want de soort wordt in de laatste jaren vrij veel in Zeeuws-Vlaanderen gevonden, maar niet in het aangrenzende Vlaanderen.

DISCUSSIE

In 2004 werd in Arnhem het tot dusver meest noordelijke exemplaar in ons land gevangen. Dit zou een ver afgedwaald dier kunnen betreffen, maar gezien de areaaluitbreiding in zowel ons

Figuur 4. Vindplaatsen van *Eumenes coronatus* in Nederland. Bron: landelijk bestand aculeate Hymenoptera EIS-Nederland.

Figure 4. Records of *Eumenes coronatus* in the Netherlands. Source: national database aculeate Hymenoptera EIS-the Netherlands.

land als in onze buurlanden, lijkt het eerder te duiden op een daadwerkelijke uitbreiding van het verspreidingsgebied. Naar verwachting kan de soort op nog meer plaatsen in Zuid-Nederland worden gevonden en misschien zelfs al verder noordelijk. Let dus goed op de urntjeswespen in de komende jaren!

DANKWOORD

Dank aan EIS-Nederland voor het beschikbaar stellen van de gegevens uit het databestand. Yvan Barbier (Gembloux) wordt bedankt voor het beschikbaar stellen van de Belgische gegevens uit de Banque de Données Fauniques de Gembloux et Mons. Dank aan Nico Schneider (Luxemburg) voor het verstrekken van de gegevens uit het groothertogdom Luxemburg. Lucien Calle, Sandra Dobbelaar en Theo Peeters worden

bedankt voor het beschikbaar stellen van hun gegevens.

LITERATUUR

Freund, R. 2004. *Eumenes coronatus* (Panzer, 1799) und *Stelis minima* Schenck, 1861 in Wesel/Niederrhein: Neufunde für NRW. – *Bembix* 18: 24-25.

Lefebber, V. 1969. De aculeaten van de St. Pietersberg, met inbegrip van Louwberg en Jekerdal. – *Entomologische Berichten*, Amsterdam 29: 224-240.

Lefebber, V. 1988. Bijen en wespen (Hymenoptera, Aculeata) in de ENCI groeve van de Sint Pietersberg bij Maastricht. – *Natuurhistorisch Maandblad* 87: 174-189.

Peeters, T.M.J., C. van Achterberg, W.R.B. Heitmans, W.E. Klein, V. Lefebber, A.J. van Loon, A.A. Mabelis, H. Nieuwenhuijsen, M. Reemer, J. de Rond, J. Smit & H.H.W. Velthuis 2004. De wespen en mieren van Nederland (Hymenoptera: Aculeata). – Nationaal Natuurhistorisch Museum Naturalis, Leiden, KNNV Uitgeverij, Utrecht & EIS-Nederland, Leiden. [Nederlandse Fauna 6]

Schmid-Egger, C., S. Risch & O. Niehuis 1995. Die Wildbienen und Wespen in Rheinland-Pfalz (Hymenoptera, Aculeata). Verbreitung, Ökologie und Gefährdungssituation. – *Fauna Flora Rheinland-Pfalz*, Beiheft 16: 1-296.

SUMMARY

The potter wasp *Eumenes coronatus* on the move (Hymenoptera: Vespidae)

The first record of *Eumenes coronatus* in the Netherlands dates back from 1954. After that the species was not recorded until 1988. Since then many specimens were collected in the southern part of the country. In 2004 a female was caught near Arnhem in the central part of the Netherlands. Based on the observed northward expansion in Germany it is expected that *Eumenes coronatus* will push further northward in the future.

J. Smit
Voermanstraat 14
6921 NP Duiven
j.smit@tref.nl